

ET MAGISK DYREBILLEDE I TRONDHJEMS MUSEUM

AV

TH. PETERSEN

MED 14 FIGURER I TEKSTEN

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER 1912. NO. 5

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM

1913

I 1874 indkom til Trondhjems Museum den som fig. 1 avbildede spydspids (T. 1269). Den blev fundet allerede i 1866 ved grustakning paa Byenget nedenfor By i Stod pgd., Nordre Trondhjems amt.¹ Som avbildningen viser, er spidsen daarlig bevaret; dens nuværende længde er 40 cm., største bredde ca. 6,5 cm. Bladet har været bredt med svak rygning og slutter sig nærmest til formen R. 520; hvorvidt falen har været facetteret, kan ikke nu sees.

Hvad der gir denne spydspids en ganske særlig interesse, er den dyrefigur som er fæstet til den smaleste del af falen umiddelbart nedenfor bladet, og som utvilsomt skal forestille en bjørn. Der har oprindeligt været to, men den ene er desværre gaat tapt. Dyret som er avbildet i naturlig størrelse fig. 2 og 3, er av bronze, hulstøbt, og maaler 5,2 cm. fra snuten til halen; høiden er 2,1 cm. Dyret indtar en liggende stilling med hodet vendt fremover mot spidsens od og hvilende mellem de fremstrakte forlabber. Saavel bakbenenes som forbenenes klør, som er avgrænset ved omgaaende tverbaand, er kraftigt markeret, likesaa munden. Ørene træder kun svakt frem, og øinene er saavidt antydet. Bakerst sees en halestump. Et hul tvers gennem figuren paa midten viser at denne har været fæstet med en nagl sandsynligvis av jern.

En merkelig parallel til dette stykke fremdroges i 1893 fra grav XII paa den bekendte gravplads ved Vendel i Uppland. Det er en spydspids av jern, til hvis fal der er fæstet 2 støpte dyrefigurer av bronze, som tydeligvis skal forestille bjørne (fig. 4).² Spydspidsen er av en form som er karakteristisk for de ældre Vendelgrave³: lancetformigt blad med største bredde

¹ Ab. 1874. s. 45 f.

² Graffältet vid Vendel. Undersökt af HJALMAR STOLPE. Beskrifvit af HJ. STOLPE och T. J. ARNE. Utg. af Kungl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien. Stockh. 1912. Pl. XXXIV, fig. 5.

³ Sml. R. 519.

Fig. 1.

noget nedenfor midten; falen er kort og fortsætter i avtagende bredde et stykke opover bladet. Dyrefigurene minder i paafaldende grad om figuren paa det trondhjemske spyd og er fæstet til falen paa samme maate og i samme stilling. Der er dog nogen mindre væsentlige ulikheter i detaljerne. Saaledes gaar der paa figurene fra Vendel en perlerand rundt halsen og benene bakenfor labbene. Langs ryggen løper 4 fordypede parallelle linier. Øienbrynene er markeret ved kraftige fremspring. Forøvrig er slægtskapet mellem de forskjellige dyr umiskjendelig, og det er derfor sandsynlig at de skriver sig fra nogenlunde samme tid. Vendelgrav XII sættes til midten av 600tallet (anf. arb. s. 60). Til samme aarhundrede turde vel ogsaa spydspidsen fra Stod dateres.

Som vanlig ved Vendelgravene indesluttet ogsaa grav XII en baat, hvori der var rester av flere husdyr, deriblandt skelettene

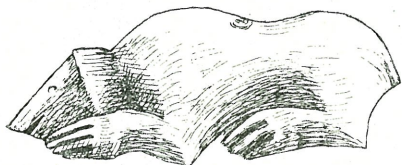

Fig. 2. 1/4.

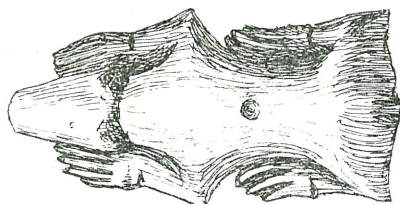

Fig. 3. 1/4.

av 2 store hunde. Det er av interesse at spydspidsen laa ved det ene av disse hundeskeletter. I samme grav fandtes ogsaa bl. a. ikke mindre end omkring 40 pilespidser (anf. arb. s. 45).

De tre dyrefigurer er av helt realistisk karakter; de skal utvilsomt forestille et bestemt dyr, en bjørn. Paa den anden side viser stiltræk som den liggende stilling med benene trukket op under kroppen, tverbaandene bak klørne, det ophøiede nakkeparti, ryglinierne paa de vendelske dyr, at de er skapt under indflydelse av tidens dyreornamentik. Men de ligger forøvrig likesom utenfor det plan hvori denne bevæger sig. De synes at være enestaende. Noget helt tilsvarende har jeg ialfald ikke kunnet finde i den litteratur som jeg har hat adgang til. Nærmest i stil og anvendelse kommer de to bekjendte dyreformete sverdknapper fra Finland, som vi her avbilder som fig. 5—6.¹ Likheten er ganske iøinefaldende. Kroppens, benenes og hodets stilling er saaledes i store træk den samme. Vi gjen-

¹ Finska Fornminnesföreningens tidskr. IX, fig. 45. J. R. ASPELIN: *Antiquités du Nord-Finno-Ougrien*, fig. 1255. *Finskt Museum* 1895, s. 1 og 3. HACKMAN-HEIKEL: *Photographische Tafeln* 64, fig. 4—5. *Antikv. Tidskr. f. Sverige* 18: 1, s. 152.

finder de samme nakkens og hodets konturlinier og de kraftig markerte klør. Vendelbjørnenes baand rundt nakken og fremstaaende øienbryn har sit motstykke paa det finske dyr fig. 6. Der er dog ogsaa en betydelig forskjel. Ved de finske figurer er det ornamentale traadt helt i forgrunden. Dyrene har ikke faat utvikle sig frit, men er tvunget ind under sit dekorative formaal. Deres form er saaledes betinget av sverdknappens. Derfor er kroppen unaturlig opskutt, hodet har ikke den fremadvendt, hvilende stilling, men er mere nedadvendt. Stilistisk og kronologisk er de finske dyrefigurer paa det nøieste knyttet til en vis klasse dyreformete spænder¹, som synes oprindelig at høre hjemme paa et østligere kulturomraade i Norden. Til sit dekorative øiemed har det aabenbart ikke været kunstneren om at gjøre at fremstille et bestemt dyr, men dyreformen er fremgaat av tidens herskende smak. Paa den anden side er dyrene samtidig sterkt realistisk og kan ikke ha fjernet sig langt fra sin levende model. At en saadan oprindelig ligger til grund og er det samme dyr som vi gjenfinder paa spydspidene fra Stod og Vendel, tør der vel neppe være tvil om. De fremtrædende likheter synes vanskelig at kunne forklares kun som konventionelle fælles stiltræk uten indbyrdes forbindelse. Hvordan dette forhold turde oppfattes, vil jeg nedenfor nærmere berøre. De finske dyrefigurer tilhører Vendeltid. De kan vel likesom de skandinaviske dateres til 1. halvdel av 7. aarhundrede. Fig. 6 maa være noget yngre end fig. 5.

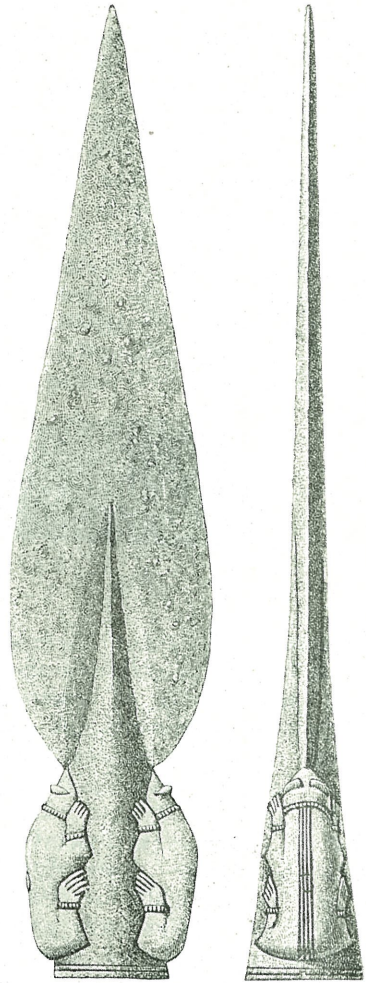

Fig. 4.

¹ K. STJERNA i Sv. Ant. Tidskr. 18: 1, s. 150 ff.

Mens de finske dyrefigurer føier sig naturlig ind som led i et dekorativt hele, staar de skandinaviske tilsyneladende helt umotiveret. Ved en overfladisk betragtning kunde man nok anta at de er blit anbragt i dekorativt øiemed. Hvis spydene f. eks. har været benyttet ved bjørnejagt, kunde jo en saadan utsmykning være noksaa nærliggende, uten at man forbandt nogen dypere tanke dermed. En nærmere betragtning vil dog gjøre dette mindre rimelig, omend et dekorativt hensyn maaske sekundært kan ha spillet med ind. En utsmykning av spydspidsens fal vilde nemlig vistnok ha git sig uttryk i andre former. Der foreligger saaledes et ganske betydelig antal ornamenterte spydspidser fra vikingetiden og den nærmest forutgaende periode. Ornamenterne er paa disse omtrent altid anbragt rundt falen og bestaar eksempelvis av elliptiske fordypninger i falens længderetning (R. 517), omgaaende ribber og baand (R. 529), indlægning med sølv i geometriske mønstre ofte av stor dekorativ skjønhed (R. 531—532); paa en spydspids fra

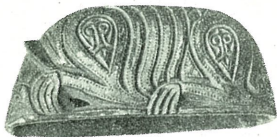

Fig. 5.

Fig. 6.

Nomeland, Hyllestad, Nedenes amt, sees et smukt ornament av sølvindlagte baandslyngninger av zoomorphisk oprindelse.¹ Enkelte spydspidser er omtrent midt paa falen forsynet med 2 dekorative bronzeknopper, som oprindelig er anbragt for at dække de nagler hvormed falen har været fæstet til spydstaken (cfr. »Graffältet vid Vendel«, pl. XLIII, fig. 4; pl. VI, fig. 1; pl. XLII, fig. 1; S. MÜLLER: Jernalderen, fig. 494). Andre er prydet med 2 rader fremstaaende nagler langs falen (R. 521). Som dekoration vilde disse dyrefigurer derfor mig bekjendt være ganske enestaaende for den tid hvormed der her kan være tale.

Det kan derfor være grund til at opkaste det spørmaal: I hvilken hensigt er da disse bjørnefigurer blit anbragt paa de to spydspidser fra Stod og Vendel? Likeovenfor et enkelt isoleret fund kunde man nok til nød anta, at de kun skyldes et capriciøst indfald. Men naar nu to forskjellige² spydspidser er ut-

¹ G. GUSTAFSON: Norges oldtid, fig. 562.

² Jeg tør ikke lægge for meget vægt paa at disse stykker er fremdraget paa 2 geografisk saa adskilte lokaliteter som Vendel i Uppland og By i Stod, da det jo ikke er udelukket at det trondhjemske eksemplar er et importstykke. Det ligger dog utenfor rammen av denne lille

styret paa samme eiendommelige maate, ligger det nær at slutte at vi staar ovenfor et uttryk for en fælles og særegen idé. Jeg skal derfor i det følgende fremlægge den forklaring som jeg selv er blit staaende ved som den sandsynlige, uten at jeg dog hverken har hat tid eller anledning til at trænge dypere ind i emnet. Det vil saaledes nærmest bli antydninger og spredte bemærkninger; de kan dog maaske ogsaa gjøre sin nytte, selvom forfatteren derved utsætter sig for dilettantismens risiko.

Det forekommer mig ikke tvilsomt at svaret paa det spørsmål vi har stillet os, maa søkes ut fra oldtidens magiske forestillinger om dyr og billeder av dyr. Til grund for en række av disse forestillinger, som har spillet og blandt nutidens primitive folkslag fremdeles spiller en stor rolle, er troen paa et magisk forhold mellem billedet og det avbildede: Billedet av et væsen eller av en gjenstand gir magt over eller del i dette væsen eller denne gjenstand, og den som eier et saadant billede, kan øve indflydelse paa det som billedet forestiller.¹ »Der eksisterer et net av usynlige traade mellem tingene eller væsnerne og deres avbildninger«.²

Denne tro gir os en nøkkel til forstaaelse av væsentlige sider av primitiv kunst og forklarer en række magiske ceremonier hos lavere staaende folkeslag.³ Den ytrer sig i mange forskjellige former og spores inden vor kulturkreds langt ned i tiden (cfr. begrepet »in effigie«).⁴ Den kan efter al sandsynlighet paa-vises i Europa allerede i palæolitisk tid. S. Reinach har saaledes gjort den interessante iagttagelse, at de dyr som findes avbildede paa veggene i Vesteuropas palæolitiske huler fra rensdyrtiden, alle har repræsenteret arter, som et folk av jægere og fiskere⁵ har nærret sig av (animaux désirables); derimot finder man ikke billeder av dyr som løver, tigre, hyæner, ulve etc. Sætter man nu dette i forbindelse med det merkelige faktum at opsats at gaa nærmere ind paa de østlige forbindelser, som maa ha gjort sig sterkt gjældende i Trøndelagen og de nordenfor liggende landsdele i aarhundrene nærmest før vikingetiden; herom avgir netop spidsen fra Stod et sikkert vidnesbyrd.

¹ SALOMON REINACH: *L'art et la magie à propos des peintures et des gravures de l'âge du renne*. (L'Anthropologie t. XIV, 1903, p. 260). Avhandlingen er senere optrykt i S. REINACH: *Cultes, mythes et religions*. Paris 1905. T. I, p. 125 ff.

² S. REINACH, *anf. arb.* s. 260.

³ Se S. REINACH i *L'Anthropologie* XIV, 257 ff. og den der citerte litteratur. J. DÉCHELETTE: *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et galloromaine*. Paris 1908. I, s. 268 ff.

⁴ »Homöopatisk magi«. Se MARTIN P. NILSSON: *Primitiv religion*. Stockh. 1912. S. 19.

⁵ Jagten har for disse folk sikkerlig været den vigtigste næringskilde. Men nyere undersøgelser synes at vise, at Vesteuropas palæolitiske folk ogsaa har dyrket korn (hvete).

disse billeder næsten altid forekommer i hulernes mørkeste partier og ofte paa vanskelig tilgjængelige steder, kommer Reinach til følgende slutning: De dyrebilleder som fremstilles paa de palæolitiske hulemalerier, kan ikke skyldes tilfældig lek eller udelukkende kunstnerisk trang, men de maa ha en religiøs eller magisk betydning. Det parti av hulen hvor billederne fandtes, har været hellig og ikke tilgjængelig for profane. Ved billederne selv har man villet sikre sig godt utbytte paa jagten, hvorav menneskenes hele eksistence for en væsentlig del dengang avhang. Dette opnaade man enten simpelthen ved at ha disse billeder i sin nærhet eller, hvad der er rimeligere, ved før jagten at foreta magiske ceremonier foran dem.

Den forklaring av disse merkelige dyrebilleder, som jeg her kun antydningvis har kunnet referere¹, idet jeg forøvrig maa henvise til S. Reinachs avhandling i *L'Anthropologie* XIV, 257 ff.,² støttes av etnologiske paralleller. Den forekommer mig, saavidt jeg tør dømme derom, overbevisende, og det er vel ikke helt udelukket, at en lignende mystik tildels ligger til grund for dyrebillederne paa vore nordskandinaviske helleristninger.

De fleste palæolitiske dyrebilleder findes imidlertid som bekjendt indridsede paa løse gjenstande, fordetmeste av ben, hvorav adskillige er jagtvaaben eller brudstykker av saadanne. Ut fra den forestilling at billedet av et dyr øver en mystisk indflydelse paa den levende model, vilde den naturligste maate at sikre sig en god jagt paa være at anbringe et billede av vildtet paa sit jagtvaaben. I flere av disse billeder tør man derfor ha lov til at lægge en magisk betydning. Hermed være det imidlertid langt fra sagt at al zoomorfsk kunst i palæolitisk tid skulde være magisk.

Sommeren 1910 fandtes der i Alunda sogn i Uppland en merkelig økslignende gjenstand av sten endende i et elghode (fig. 7). Stykket stod paa skraa øverst i et lerlag under en ca. $\frac{1}{2}$ m. høi tuelignende dannelse i en myr. Fundet er alsidig utredet i *Fornvännen* 1911³, s. 152 ff. hvor stykket er avbildet s. 154, fig. 1. Det er enestaaende i Sverige og maa ifølge dr. Almgren være indført fra finsk eller russisk Karelen, hvorfra der kjendes lignende gjenstande forsynet med elghode. Et eksemplar fra russisk Karelen ender i et bjørnehode. Det eiendommelige ved

¹ Jeg haaber senere at komme tilbake hertil i en omtale av de nylig opdagede malerier i Solsemhulen paa Leka, Nordre Trondhjems amt. Disse findes ogsaa i hulens inderste og mørkeste parti. Her er det dog ikke dyrebilleder, men menneskefigurer.

² Jvf. ogsaa GASTON BACKMAN: *Människans Förhistoria*. Stockholm 1911. I, s. 271 ff.

³ OSKAR ALMGREN, EDGAR REUTERSKIÖLD, RUTGER SERNANDER och J. V. ERIKSSON: Ett karelsk stenvapen med älg-hufvud funnet i Uppland.

stykket fra Alunda er imidlertid at det som dr. Almgren paa-viser (anf. arb. s. 154—155), neppe nogensinde har været æslet til vaaben. Dertil har det ikke været skikket. I hvilken hensigt har det da været forarbejdet og som det synes nedstukket paa det sted hvor det fandtes? Dr. Reuterskiöld vier dette spørgsmaal en længere betragtning (anf. arb. s. 164—171). Ifølge hans opfatning har dette elgbillede fundet sin anvendelse ved jagten. Forfatteren minder om at den almindelige maate at jage elg paa dengang var at fange den i grave. Efterpaa blev dyret ialmindelighed sikkerlig dræbt med skaftøkser. »Det vilde derfor være i fuld overensstemmelse med disse tiders opfatning, om man ved elggraven nedgrov et saadant elgbillede som et paatagelig udtryk for ønsket om en lykkelig jagt«. Dr. Reuterskiöld ser saaledes i Alundabilledets nedlægning en magisk ytring. Den samme magiske ytring utstrækkes ogsaa til nedlægning av vaaben idetheletat. »Derfor blir ønsket at faa dræpe et stykke vildt

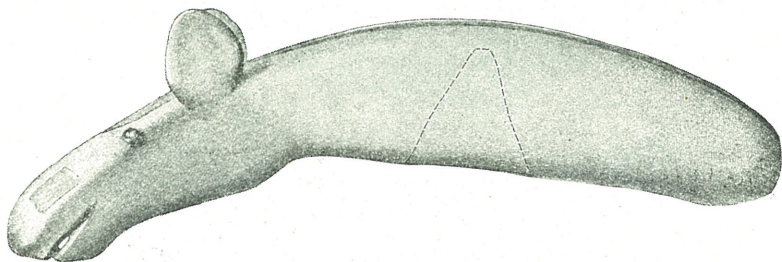

Fig. 7.

paa en bestemt plads uttrykt ved at man paa denne plads lægger ned et vaaben«. I et vaaben, som ogsaa samtidig er prydet med et billede av det attraadde vildt, maa den magiske kraft være særlig virkningsfuld. Vi tror med dr. Reuterskiöld at det er urgamle forestillinger, som har formet elgbilledet fra Alunda. Vi vover ogsaa at anta, at det er de samme forestillinger, som har formet de palæolitiske magiske dyrebilleder. Saadanne forestillinger kan opstaa spontant hos ethvert primitivt jæger- og fiskerfolk og behøver ikke betegne etnisk eller kulturel sammenhæng.

I Trondhjems Museum opbevares en skiferkniv fra Teksdal i Aafjorden, Søndre Trondhjems amt (fig. 8). Den er eiendommeligt derved at der paa begge sider av bladet er indridset billeder av fiske.¹ Konservator O. NORDGAARD antar, at Teksdalskniven har været benyttet under tilberedelsen av fisk og kalder

¹ Ab. 1881, fig. 3. K. RYGH: Trøndelagen i forhistorisk tid, fig. 5.

den derfor en fiskekniv fra den arktiske stenalder.¹ Dr. A. W. BRØGGER gaar et skridt videre, idet han tænker sig at avbildningen av fisken skulde hjælpe paa fisket og anfører til støtte for denne opfatning et fiskesøkk fra Selje pgd., Nordre Bergenhus amt, hvori en lignende figur sees indridset (fig. 9). Man har ogsaa etnografiske paralleller.² Efter den opfatning av saadanne naturalistiske dyrefigurer, som vi ovenfor har referert, maa ogsaa vi anta at fiskebillederne paa Teksdalskniven likesom paa søkket fra Selje er anbragt i magisk øiemed. Ved at ha billedet av en fisk paa sine fiskeredskaper la man magiske kræfter ind i disse og sikret sig rikelig fiske. Konservator Nordgaard sammenligner med rette billederne paa Teksdalskniven med fiske-

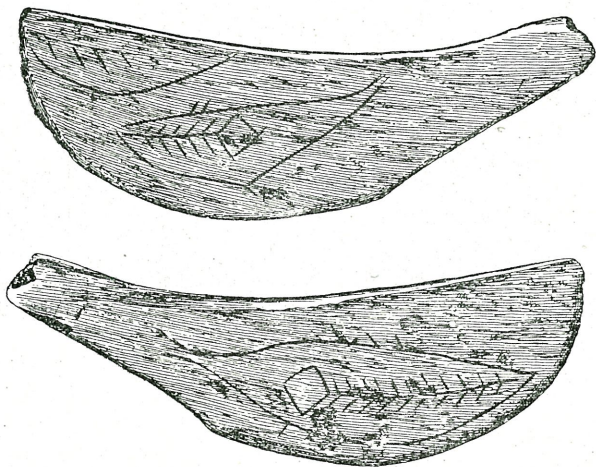

Fig. 8.

tegningen paa den bekendte helleristning ved Glomen i Melø herred, Nordre Helgeland (fig. 10). Der er en paafaldende likhet i tegningen. Den sidste skal utvilsomt forestille en kveite, og det samme er maaske ogsaa tilfældet med Teksdalsfiskene. At billedet paa helleristningen ved Glomen ogsaa har magisk betydning, forekommer mig ikke usandsynlig.

De ovenfor anførte eksempler turde for Nordens vedkommende alle tilhøre det »arktiske« og (eller?) finsk-ugriske kultur-omraade. Noget helt tilsvarende inden den skandinaviske kultur kan jeg med sikkerhet ikke anføre. Paa det bekendte Førde-

¹ O. NORDGAARD: Træk av fiskeriets udvikling i Norge. T.hjem 1908. I, s. 66—67.

² A. W. BRØGGER: Den arktiske stenalder i Norge. Kra. 1909. S. 104.

søkk¹ fra Søndfjord, som paa den ene side er forsynet med en runeindskrift, som av S. Bugge dateres til 2. halvdel av 7. aarhundrede², sees paa den anden side en kombination av linier, som ikke usandsynlig kan være en klodset fremstilling av en flyndre eller kveite (fig. 11). Er denne tydning rigtig, vilde det ligge nok saa nær i dette billede ogsaa at se uttryk for den forestilling, som vi har trodd at turde lægge i fiskebillederne paa Teksdalskniven og Seljesøkket. For billedets magiske betydning taler maaske ogsaa runeindskriften, som jeg nedenfor vil komme tilbake til.

At billedmagien forøvrig ikke har været helt ukjendt paa germansk omraade, er imidlertid sikkert nok.

Professor M. Olsen har saaledes gjort mig opmerksom paa at der er træk som antyder en gammel offerskik at nedlægge Frøis billede paa hustomter og i akreer for at sikre sig hjemmets trivsel.³ Som saadanne offergaver forsynet med Frøis billede oppfatter professoren de bekjendte guldplater fra Hauge i Klepp.⁴ Denne tro, at man for at faa del i frugtbarhetsgudens gaver ofrer gudens billede, er en tanke som bunder i de samme forestillinger, som vi mener ligger til grund for de foran nævnte dyrebilleder.⁵

¹ O. NORDGAARD: Træk av fiskeriets utvikling i Norge. I, s. 78.

² S. BUGGE: Norges Indskrifter med de ældre Runer. I, s. 321 ff.

³ MAGNUS OLSEN og HAAKON SCHEDELIG: De to runestener fra Tu og Klepp paa Jæderen. (Bergens Museums Aarb. 1909, no. 11). S. 25.

⁴ Ab. 1899, s. 86. MAGNUS OLSEN og HAAKON SCHEDELIG anf. arb. s. 14 ff. I 1910 blev der indsendt til Kjøbenhavn to »guldgubber« fundne paa Kirksæter i Hevne, S. Trondhjems amt, »i jorden ved en agers oparbeidelse«. Disse stykker, som ikke nu kan identificeres i det danske Nationalmuseum, har mulig været utklippede figurer beslægtet med fremstillingerne paa guldplaterne fra Klepp. Anf. arb. s. 19.

⁵ En anden og som det synes beslægtet forestilling, som møter os i den historiske oldtid, er den som har git sig sit mest kjendte uttryk i oldtidens berserker. On. berserkr betyder egentlig bjørnepels, men brukes i historisk tid om de kjæmper, som i kampen var iført bjørneskind og utmerket sig ved overordentlig styrke og vildhet. I stedet for bjørneskind kunde de ogsaa være iført ulveskind (vargstakkar), og de kaldtes da ulfheðnar. Vi synes her at staa ovenfor en ældgammel forestilling om at man ved at iføre sig et dyrs ham ogsaa faar del i dyrets natur. Ved at iføre sig bjørne- eller ulveskind faar disse kjæmper bjørnens og ulvens styrke og grumhet. De forvandles til bjørn eller ulv (cfr. varulv. E. MÖGK. Germanische Mythologie, s. 43—44). Hører

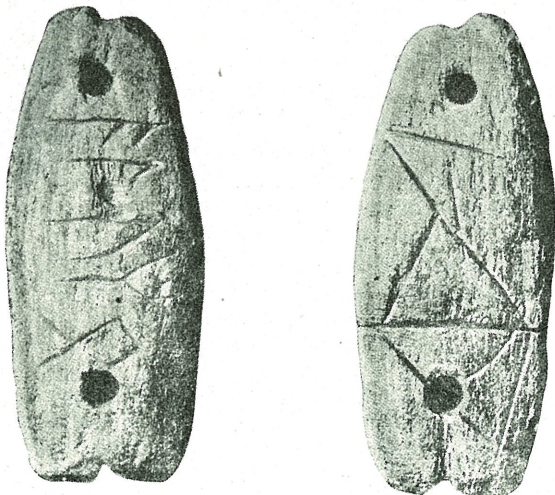
Fig. 9.

Vender vi nu tilbage til spydspidsene fra Stod og Vendel med de eiendommelige dyrefigurer, som vi har tydet som bjørne, er det fristende at lænke ogsaa disse figurer til den kjæde, hvis første led er de magiske dyrebilleder fra rensdyrtiden, og antæ

Fig. 10.

at vi ogsaa her staar ovenfor et udtryk for eller ialfald en udløper fra den samme ældgamle forestilling. Den slutning frembyder sig derfor, at disse figurer er anbragte i magisk øiemed. Skulde vi vove at præcisere svaret paa det spørmaal,

a.

Fig. 11.

b.

vi har stillet os, nærmere, maatte det bli følgende: Spydene har været anvendt ved bjørnejagten¹, og ved bjørnens billede har ogsaa on. jöfurr til samme kategori? On. jöfurr betyder egentlig vildsvin (lat. aper, ags. eofor, t. Eber), men bruges i den on.-isl. litteratur kun i betydning »fyrste«. Er det oprindelig »den i vildsvineham klædte kriger«? Se dog bemærkningen ndf. s. 18.

¹ Som foran nævnt fandtes Vendelspidser ved det ene hundeskelet — den sees efter grundplanen i det oftere citerede verk om Vendelfundene at ha ligget noget avsides fra det øvrige gravgods —, og i samme grav blev der ogsaa fundet mange pilespidser, hvorav flere sees at ha ligget i nærheten av spydspidsen. Dette synes at bestyrke den formodning, at de to spyd er jagtspyd.

man magisk villet sikre sig en heldig jagt. En dypere og mere konkret tanke tør jeg ikke lægge i disse billeder, idet man maa anta at de oprindelige forestillinger var bleknet i en forholdsvis saa sen tid som den, hvortil disse spydspidser maa dateres.

At veide bjørn med spyd eller pile var i oldtiden som ogsaa langt ned i nyere tid ikke ualmindelig¹, skjønt den vel som oftest blev fanget i grav eller indhegning (on. bjarnbáss). Men bjørnen har altid været en frygtet motstander, som der krævedes mands mot og kraft at vinde bugt med, og det hændte vel ikke saa sjelden, at bjørnen blev den seirende. Derfor kunde det nok tænkes, at man, hvor det gjaldt en saa farlig jagt, tok sin tilflugt til magiske midler.

Det er bekjendt nok at blandt mange folkeslag saavel paa primitivt som paa mere fremskredent standpunkt, har nedlægningen av visse slags større vildt været forbundet med religiøse ceremonier. Ogsaa hos Nordens germanske befolkning tør vi forudsætte, at det samme engang har været tilfældet. Direkte vidnesbyrd fra den gamle litteratur kan jeg dog ikke anføre, men bjørnens fremtrædende plads i de folkelige forestillinger gjør det dog sandsynlig at jagten paa dette dyr hos nordboerne har været omgitt av en vis overnaturlig nimbus. Vender vi os derimot til vort gamle nabofolk lapperne, foreligger der fra de gamle lappiske missionærer og andre skildrere av lappisk folkeliv samstemmige vidnesbyrd om at bjørnen hos dette folk har været et helligt dyr, og at der til dens nedlægning og fortæring har været knyttet et særlig rituel.² Det er unødigt her at gi en detailleret skildring av disse eiendommelige ceremonier; vi henviser til den i noten citerte, let tilgjængelige litteratur.

Senest har dr. Reuterskiöld behandlet dette spørmaal i sine bemerkninger til Alundaøksen (Fornvännen 1911, 164 ff.). Et

¹ K. WEINHOLD: Altnordisches Leben. Berlin 1856. S. 64. Et eget navn paa bjørnespyd var on. bjarnsviða.

² Av de kildekrifter jeg har hat adgang til, og hvori disse ceremonier omtales, kan her nævnes følgende: SAMUEL RHEEN: »En kort Relation om Lapparnes Lefvärne och Sedher, wijs-Skiepellsser, samt i många Stycken Grofwe wildfarellser (utg. i »Svenska Landsmålen« XVII, 1, s. 43 ff. Avfattet 1671). — JOANNIS SCHEFFERI Lapponia. Francof. 1673. S. 231 ff. — Kildekrifter til den lappiske Mythologi ved J. QVIGSTAD. (Det kgl. n. Vidensk. Selsk. Skr. 1903. No. 1). S. 27, 67. Avfattet 1723. — Källskrifter till lapparnes mytologi utg. af EDGAR REUTERSKIÖLD. (Bidr. t. vår odlings häfder utg. af Nordiska Museet. Stockh. 1910. S. 22, 27. Avfattet 1726, 1727. — JACOB FELLMANN: Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. D. 1—4. Helsingf. 1906. Passim. — Handlingar och uppsatser ang. finska Lappmarken och lapparne, saml. och utg. af ISAK FELLMAN. Helsingf. 1910. I, 393 f. — J. A. FRIIS: Lappisk Mythologi, Eventyr og Folkesagn. Chra. 1871. S. 155 ff. — G. v. DÜBEN: Om Lappland och lapparne, företrädesvis de svenska. Ethnografiska studier. Stockh. 1873. S. 280 ff.

par punkter, som maaske ikke er uten interesse for vort emne, fortjener dog her at trekkes frem. Det er saaledes paafaldende, hvilken rolle messing spiller ved disse ceremonier. Naar mændene kom hjem fra bjørnejagten, kunde kvinderne kun se paa dem gjennem en messingring, som de holdt for det ene øie. Mændene prydet de med messingringer og kjeder omkring halsen, den ene haand og det ene ben. Den ren som trækker bjørnen hjem, er prydet med messingpynt om halsen. Alt verktøi som benyttes til at sønderlemme bjørnen, er prydet med messing, og messing lægges paa bjørnen selv. Kjledelen hvori bjørnekjøttet skal kokes, maa være av messing eller idetmindste behængt med messing. Den første kjøtbiten maa kvinderne ta gjennem en messingring. Den som hadde fundet bjørnens spor, gik foran med en kjæp i haanden, hvortil der var fæstet en messingring. Den som først skulde angripe bjørnen, hadde et spyd hvortil var bundet en messingring. Likeledes fæster de et stykke messing til bøssen, naar bjørn skal skytes. En messingring fæstet til en rem, som bindes om den høire arm, gjør lappen sterk og frimodig mot bjørnen og sikrer ham mot skade. Til huen fæstes ogsaa et stykke messing —. Det fremgaar med tydelighet av de anførte eksempler at lapperne tillægger messing¹ en magisk betydning ved bjørnejagten.²

Messing var idethele hos lapperne et hellig metal. Det synes at ha spillet samme rolle i den lappiske folketro som staal og sølv i den nordiske. Der tillægges messing styrkende evne, likesom det ogsaa har beskyttende kraft. Av interesse er navnlig opplysningen om at lapperne fæstet messing til sine spyd og bøsser, naar de gik mot bjørnen. Tanken ledes herved uvilkaarlig hen paa spydspidsene fra Stod og Vendel, som vi har tolket som bjørnespyd. Det er maaske ikke udelukket, at der her kan være en sammenheng. Vistnok maa vi anta, at ved de 2 spyd er den magiske kraft særlig knyttet til bjørnens billede, men sammenligningen med lappiske forestillinger synes at antyde, at en lignende kraft ogsaa kan være tillagt det metal hvorav figurene er støpt. Imidlertid er det jo altid betænkelig at drage paralleller mellem forestillinger, som er saa

¹ I et enkelt tilfælde nævnes ogsaa tin. J. QVIGSTAD: Kildeskrifter etc., s. 67.

² I sin lappiske mytologi meddeler Friis s. 156 ff. efter en ældre forfatter et sagn fra Lycksele Lappmark, som i eventyrets form forklarer opprindelsen til flere av de lappiske ceremonier ved bjørnejagten, navnlig bruken av messingringen. Dette eventyr tør vel antages at være temmelig sent og oppstaat paa en tid, da betydningen av disse ceremonier var fordunklet, og folkfantasiaen derfor beskæftiget sig med deres forklaring.

vidt adskilte i tid som de, der træder os imøte ved de skandinaviske bjørnefigurer og fra den lappiske folketro, som er overleveret os i en forholdsvis sen tid. Dog er der jo intet i veien for at de lappiske forestillinger kan være ældgamle, og det er vel ogsaa det sandsynligste. Saaledes tør messingets hellighet i sin oprindelse være en religiøs levning fra en tid, da messing (bronze) var det vigtigste metal. Vi har sandsynligvis her at gjøre med en forestilling som er gaaet over i lappisk folketro ved lappernes berøring med nordisk bronzealder eller den umiddelbart paafølgende periode. Et saadant træk vilde i tilfælde ikke staa isoleret. Som Axel Olrik har paavist i sin avhandling om Nordisk og lappisk Gudsdyrkelse¹, har den lappiske mytologi og folketro i ikke ringe utstrækning optat laan fra den nordiske, og disse synes at være meget gamle, idet de henviser til mythologiske lag, som er ældre end dem som vi møter i vikingetiden. Flere træk har sine paralleller saa langt tilbake som i nordisk bronzealder. Jeg har ved ovenstaaende bemerkninger kun villet peke paa muligheten av at der med hensyn til disse bjørnefigurer, som jeg tror bør tillægges magisk betydning, kan spores sammenheng med lappiske forestillinger. Selv kan jeg naturligvis ingen begrundet mening ha om hvordan denne sammenheng nærmere skal forklare. Da imidlertid de magiske forestillinger, som jeg tror har skapt disse figurer, særlig synes at høre hjemme inden det ikke-germanske kulturomraade i Norden, skulde jeg være tilbøielig til her at se lappisk eller maaske finsk indflydelse.² Det er vel derfor ingen tilfældighet,

¹ Danske Studier 1905, s. 39—57; om messing se s. 46.

² I denne forbindelse vil vi ogsaa nævne 2 pilespidser av bronze eller kobber, som efter formen nærmest maa henføres til yngre jernalder. Den ene av disse skriver sig fra Gjeite ved Levanger og indkom til Trondhjems Museum 1907. Den blev fundet ved utvidelse av en kjelder, hvorved man støtte paa et mandslangt gravkammer, som var dannet dels av reiste heller, dels muret av kuppelstene. Rummet var fylt av jord og grus, hvori fandtes benstykker av kul samt endel stykker av «skaaler» av ler. Det fremgaar ikke av den usakkyndige fundberetning, hvorvidt spidsen fandtes i selve gravkammeret, men det har vel sandsynligvis været tilfældet. Spidsen er beskrevet og avbildet av K. RYGH i fortegnelsen over Museets oldsaksamlings tilvæxt 1907, s. 41 (T. 8390). Efter en approximativ analyse indeholder metallet 5—10 pct. zink og høist 1 pct. tin. Den anden spids indkom 1909 til Universitetets oldsaksamling i Christiania. Den er fundet i Senjen, er av kobber, 11,7 cm. lang og væsentlig av almindelig yngre jernalders form. (Efter katalogen, C. 20948). Disse enkeltstaaende pilespidser av bronze eller kobber fra yngre jernalder er ganske merkelige. Jeg kan ikke forstaa andet end at de kun kan forklare ut fra den forutsætning at der har været tillagt det metal hvorav de er støpt, magisk kraft. Ellers vilde man neppe ha valgt et forholdsvis saa kostbart metal til et redskap, der som en pilespids let er utsat for at mistes. Det synes som om en pilespids av bronze eller kobber i jernalderen

at det er i Finland, vi finder det nærmeste sidestykke til disse dyrebilleder. Det turde saaledes ikke være usandsynlig at vi i de eiendommelig utstyrte spydspidser fra Stod og Vendel, som vi her har behandlet, kan se træk der skyldes en østlig kulturindflydelse, som har gjort sig gjældende i Norden i aarhundredene før vikingetiden.¹

Tillæg I. Det er fristende i denne forbindelse ogsaa at omtale de bekjendte vildsvineprydede hjelme, som Knut Stjerna har behandlet i sin avhandling »Hjälmar och svärd i Beövulf« (Studier tillägnade Oscar Montelius, Stockh. 1903).² Saavidt vites kjendes der kun ét eksemplar i original av en saadan hjelm. Det skriver sig fra Benty Grange, Derbyshire, og dateres til ca. 500 e. Chr. Desuten foreligger der i British Museum 2 smaa vildsvinefigurer av bronze, som tør være kommen fra hjelme.³ I det skandinaviske Norden optræder de første gang paa Gundestrupkarret (ca. 200 e. Chr.).⁴ Man ser her to krigere, den ene tilhest, den anden tilfods, begge forsynet med hjelme, paa hvis kam troner billedet av et vildsvin i hel figur (fig. 12 og 13).

besad samme trolddomskraft som en sammentygget sølvknap i nyere tid. Hvorvidt vi ogsaa her tør se lappisk indflydelse, er jo endnu vanskelig at ha nogen formodning om; det er ialfald ingen nødvendighed. Det er vel tvertimot sandsynlig at troen paa kobberets og messingets hellighet i Skandinavien oprindelig er opstaaet paa germansk omraade og i tilfælde først paa et senere tidspunkt overført til lapperne. Denne tro tør hos os ha holdt sig langt ned i middelalderen (jvf. naglerne paa det bekjendte gamle gildebord paa Medjaa i Grong). Imidlertid skriver disse pilespidser sig fra lokaliteter, hvor befolkningen allerede i oldtiden maa antages at ha hat samkvem med lapper eller finner, som de alt dengang maa være kaldt her nordenfjelds. Vi kommer her uvilkaarlig til at tænke paa beretningen i Landnámabók s. 113 (jfr. s. 222, Jónssons utg.), om Gunstein berserkjabane, at han blev skutt med en finsk pil (oru finzkri) fra skogen av paa sit skib nord i Hevne. Jeg er enig med K. Rygh i at der her maa menes en virkelig pil (K. Rygh: Om gaardnavne i Nordland, s. 42). Rygh tænker nærmest paa en skiferpil, og det er vel maaske det sandsynligste. Der maa her, som Rygh fremhæver, idethele menes en pil som var forskjellig fra de almindelige og blev tillagt en viss trolddomskraft. Men da kan det maaske ligge likesaa nær at tænke paa en av disse pile med bronze- eller kobberodd. (Korrekturnote tildels efter meddelelser av stud. JAN PETERSEN).

¹ Cfr. HAAKON SCHETELIG: Vestlandske graver fra jernalderen. Bergen 1912. S. 104.

² Til den engelske udgave av denne avhandling, som er trykt i den av Vikingeklubben foranstaltede samling av Stjernas skrifter vedrørende Beowulf (Essays on questions connected with the old english poem of Beowulf, Coventry 1912) har utgiveren dr. JOHN R. CLARK HALL knyttet endel korrigerende noter.

³ REGINALD SMITH: Museum Guide to the Antiquities of the Early iron Age, pp. 135, 136. Cfr. den engelske udgave av Stjernas avhandl. s. 12.

⁴ S. MÜLLER: Det store Sølvkar fra Gundestrup i Jylland. (Nordiske Fortidsminder utg. av Det kgl. nord. Oldskr. selsk. Hefte 2).

Mest kjendt er de dog fra det merkelige og bevægede tidsrum, som gaar forut for vikingetiden og indeholder forudsætningerne for denne, og som man efter de rike fund fra Vendel i Uppland benævner Vendeltid. De foreligger endnu kun fra Sverige og

Fig. 12.

Fig. 13.

sees avbildet paa flere av de rikt forsirede bronzeplater, hvor- med den tids hjelme var prydet (6. og 7. aarh. e. Chr.).¹ I fig. 14 har vi efter en av Vendelhjelmene gjengit en saadan hjelmprydet kriger fra denne tid: (Graffältet vid Vendel pl. V, fig. 2). Hjelme

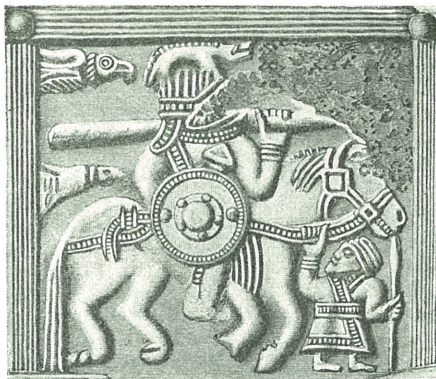

Fig. 14.

prydet med vildsvinebilleder nævnes endvidere flere gange i det angelsaksiske heltedigt Beowulf, som er bygget over ældgamle svenske og danske sagn, og hvis arkæologiske motstykker Stjerna

¹ K. STJERNA: Hjälmur och svärd i Beowulf, s. 103. — Graffältet vid Vendel, pl. V, fig. 1—2.

har paavist netop er at søke i den ældre Vendeltid. I den islandske poetiske litteratur forekommer to merkelige ord *hildisvín* og *hildigöltr*, som er poetiske benævnelser paa hjelmen. Deres betydning illustreres ved disse hjelme, og ordene maa gaa tilbage til en tid, da erindringen om saadanne hjelme endnu var levende.¹

Ogsaa det foran s. 12 nævnte on. *jöfurr*, som egentlig betyr *vildsvin* (lat. *aper*), men som i den gamle litteratur kun brukes i betydning *fyrste*, har man villet opfatte som en fossil reminiscens med samme kulturindhold; ordet forklares almindelig som »den med vildsvinehjelme prydede høvding«.

At disse eiendommelige hjelmprydelser oprindelig ikke har været udelukkende dekorative, synes mig paa forhaand at være klart. De maa være uttryk for en til vildsvinet knyttet bestemt forestilling, mulig av magisk natur.² Det kan dog være tvilsomt, hvorvidt denne er oprindelig germansk. Der bør saaledes vistnok lægges adskillig vægt paa at disse hjelmprydelser som foran nævnt første gang optræder paa Gundestrupkarret, som utvilsomt avspeiler en gallo-romersk forestillingskreds. Likesom hos romerne³ benyttedes vildsvinets billede av gallerne som felttegn. I denne egenskap sees det saaledes paa galliske mynter.⁴ I museet i Prag opbevares et vildsvin av bronze, som er fundet i landsbyen Vokovic, Böhmen. Det antages at være et oldkeltisk felttegn.⁵ Gjennem de sparsomme arkæologiske kjendsgjæringer

¹ K. STJERNA anf. arb. s. 110.

² Oplysende i denne henseende tør Beowulf vv. 1449, 1451 ff. være; de citeres av Stjerna anf. arb. s. 100:

se hvita helm . . .
 sincê geveorðad,
 befangen freávrásnum, swâ hine fyrndagum
 worhte wæpna smið, wundrum tēode,
 besette swinlicum, ðæt hine syððan nō
 brogdne beadomēcas bitan ne meahton.

Brogdne (»svungne«) er Cosijns konjunktur for *brond ne*, hvor i tilfælde *brond* maatte betyde ild og ikke sverd (cfr. on. *brandr*); i den sidste betydning vilde nemlig *brond* — *beadomēcas* frembyde en tautologi. J. R. C. Hall oppfatter det anderledes (cfr. Stjerna's Essays s. 3, note 1). Hvis nu sætningen *ðæt hine syððan . . .* refererte sig kun til *besette swinlicum* — og ved gjennemlæsningen synes dette mig at være naturligst — vilde disse dyrebilleders magiske betydning med rene ord være bevidnet. Jeg selv tør imidlertid ikke avgjøre, om en saadan tolkning lar sig forsvare ut fra Beowulfs sprogbruk. Jeg tillater mig imidlertid at henlede fagmænds opmerksomhet paa stedet.

³ PLINIUS: Nat.hist. X, 4.

⁴ R. FORRER: Reallexikon der prähistorischen, klassischen und frühchristlichen Altertümer. Stuttgart. 1907. S. 194.

⁵ R. VIRCHOW i Zeitschr. f. Ethnologie, Bd. 7 (1875), s. (97). — Om vildsvinet som emblem hos gallerne se forøvrig S. REINACH: Les survivances du totémisme chez les anciens Celtes (Cultes, mythes et religions. I, p. 67).

synes vi at skimte at vi her har at gjøre med sydligere forestillinger, som gjennom keltisk indflydelse er trængt ind paa nordgermansk kulturomraade.¹

Tillæg II. Jo dypere vi trenger ind i oldtidens liv og tænkesæt, med desto større klarhet fremgaar det, hvilken overordentlig betydning der maa tillægges de magiske kræfter og troen paa deres evne til at beskytte og øve indflydelse.² I en række arbeider har saaledes professor Magnus Olsen paavist den store rolle runerne i denne henseende har spillet.³ De har viende og beskyttende magt og lægger magisk kraft ind i den gjenstand, hvorpaa de er ridset. Om den bekjendte runeindskrift paa spydstaken fra Kragehul skriver Magnus Olsen (anf. arb. s. 28): »Den er ristet i magisk hensigt, for ved tryllekraftige, med runer skrevne ord at vie spydet, det vil si: meddele dette en særegen kraft ved at stille det under overnaturlige magters beskyttelse.« Der turde saaledes være en interessant parallelisme tilstede mellem Kragehulspydet⁴ og Spydspidsene fra Stod og Vendel. Likheten er dog kun begrænset til det ene punkt, at der i dem alle er nedlagt magisk kraft. De forestillinger som her gir sig uttryk, har sine røtter i forskjellige kulturlag. Runerne og de dertil knyttede forestillinger har sin grænse opad i de første aarhundreder efter Chr. og er udelukkende germanske; med dyrefigurene møter vi forestillinger, som er skult op fra et dypere kulturlag. De hører hjemme paa jægerens og fiskerens kulturtrin. Maaske kan vi som foran antydnet spore indflydelse fra et ikke germansk, nordligere eller østligere kulturomraade.

Vi har tidligere nævnt Førdesøkket (s. 11 fig. 11) og antydnet, at de indridsede streker paa den ene side maaske kan opfattes som en klodset fremstilling av en fisk. Paa den anden side er en runeindskrift, som er tolket som kvindenavnet Aluko og an-

¹ Hos Æstuerne, et folk som identificeres med Litauerne (HERMAN HIRT: Die Indogermanen. I, 127. K. MÜLLENHOFF: Deutsche Altertums-kunde. IV. Berlin 1900. S. 595), hadde ifølge TACITUS vildsvinets billede beskyttende kraft. Vi læser i »Germania« XLV: »Matrem deum venerantur. Insigne superstitionis formas aprorum gestant: id pro armis hominumque tutela securum deae cultorem etiam inter hostes praestat.« Hos Æstuerne har altsaa svinet været helliget den chthoniske gudinde (cf. Frøias galt.)

² MARTIN P. NILSSON: Primitiv religion. Stockh. 1912.

³ Se navnlig MAGNUS OLSEN: En indskrift med ældre runer fra Huglen i Søndhordland. Bergens Museums aarbok 1911, no. 11, s. 28—29. — F. JÓNSSON i Aarb. f. nord. Oldk. 1910, 236 ff.

⁴ Om runerne paa Kovel og Münchebergspydet se LUDV. F. A. WIMMER: De tyske Runemindesmerker s. 21 ff. i Aarb. f. nord. Oldkyndighed og Historie 1894.

tages at betegne søkkets eierinde.¹ At ogsaa disse runer er anbragt i magisk hensigt, tør vel ikke være ganske udelukket. Sandsynligheten herfor vilde være større, hvis man kunde opfatte indskriften som en besværgelsesformel begyndende med det mystiske Alu.² Et kvindenavn paa et fiskesøkk er jo i og for sig noksaa eiendommelig.

¹ S. BUGGE: Norges Indskrifter med de ældre Runer. I, 312 ff., 562. O. NORDGAARD anf. arb. s. 78.

² Jeg har fæstet mig ved at sidste rune ved sin stilling synes at være løsere knyttet til de foregaaende.
